

Wstęp

Pytanie o zależności i relacje pomiędzy gospodarką a świadomością ekonomiczną nie zawsze jest proste. Z reguły bowiem formułuje się je w taki sposób, jakby pojęcia te stanowiły odrębne układy, które oddziałują wzajemnie na siebie. Część badaczy traktuje każdy z nich jako zmienną niezależną i w zależności od poglądów wyjaśnia zjawiska gospodarcze. Karol Marks traktował gospodarkę jako czynnik wpływający na świadomość społeczną, natomiast Max Weber traktował świadomość społeczną jako element wpływający na gospodarkę. Kto miał rację? Najbezpieczniej będzie stwierdzić, że jest to wpływ obustronny i zarówno świadomość ludzka wpływa na gospodarkę, jak i gospodarka wpływa na świadomość społeczną.

Świadomość ekonomiczna jest częścią szeroko rozumianej kultury ekonomicznej. Na związki pomiędzy świadomością a gospodarką częściej zwracali uwagę socjologowie niż ekonomiści. Tłumaczy się to przede wszystkim tym, że to socjologowie częściej zajmują się świadomością i kulturą, czyli danymi miękkimi. Ekonomiści kształceni są w posługiwaniu się danymi ilościowymi, co nie sprzyja budzeniu wrażliwości na dane kulturowe. Zainteresowania socjologów i ekonomistów badaniami nad kulturą, w tym nad świadomością ekonomiczną społeczeństw, odżywają w sytuacji, gdy rozwój gospodarczy zaczyna przyspieszać w niektórych krajach lub regionach i nie zawsze obserwowane zjawiska da się wytłumaczyć tylko znanymi modelami. Wtedy zaczyna się poszukiwanie innych czynników, wśród których czynniki kulturowe mają zasadnicze znaczenie.

Polska po okresie realnego socjalizmu weszła w okres transformacji systemowej i fazę gospodarki rynkowej. Było to nowe doświadczenie dla członków społeczeństwa i powodowało kształtowanie się odmiennej świadomości ekonomicznej niż w okresie realnego socjalizmu. Od świadomości ekonomicznej członków danego społeczeństwa zależy przyszły rozwój gospodarczy kraju i jego pomyślność. Polska, jak i pozostałe kraje postkomunistyczne, boryka się ze swoją przeszłością, ale z drugiej strony poprzez członkostwo w Unii Europejskiej

znajduje się w kręgu oddziaływania gospodarki wolnorynkowej i demokracji. Te okoliczności wpływają na świadomość młodego pokolenia, które będzie w przyszłości budować gospodarkę tych krajów.

Dlaczego wybraliśmy młode pokolenie? Studenci, którzy aktualnie mają po dwadzieścia kilka lat, urodzili się już po fundamentalnej zmianie sytuacji politycznej, społecznej i kulturowej. Ta kategoria młodzieży nie ma doświadczeń gospodarowania w okresie realnego socjalizmu, ich doświadczenie życiowe obejmuje wyłącznie realia gospodarki rynkowej. Jest to generacja młodzieży, która ma szansę na pełne włączenie się w procesy ekonomiczne, społeczne i kulturowe świata zachodniego. Jest to pierwsze pokolenie, którego rzeczywistością są prawa kapitalizmu ze wszystkimi szansami i zagrożeniami, jakie ustrój ten stwarza. Dostępne są im możliwości założenia własnego biznesu i osiągnięcia sukcesu, ale również mogą oni mieć doświadczenia pracy prekarnej.

Stąd też celem niniejszej publikacji jest zdiagnozowanie stanu świadomości ekonomicznej młodych Polaków – studentów – i odpowiedź na pytanie: na jakim etapie kształtowania się świadomości ekonomicznej pozostaje polskie młode pokolenie? W jakich obszarach świadomości ekonomicznej (wiedzy ekonomicznej, pracy, przedsiębiorczości, konsumpcji) wykazuje ono największą aktywność?

Odpowiedź ta zostanie udzielona w niniejszej książce poprzez analizę wyników badań socjologicznych zrealizowanych wśród studentów polskich, które były częścią szerszego projektu. Całościowe badania były przeprowadzone wśród studentów wyższych uczelni czterech krajów partnerskich: Polski, Republiki Czeskiej, Słowacji i Węgier. Zostały one zrealizowane i wsparte finansowo w ramach Visegrad Standard Grant: „The economic awareness of the young generation of Visegrad countries” nr 21420008. Brał w nich udział partnerzy czterech uczelni: Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Uniwersytetu Palacký’ego w Ołomuńcu, Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze i Szent István University w Gödöllő¹. Dodatkowo badania przeprowadziły również pracownice Katedry Socjologii Uniwersytetu Ostrawskiego².

W 2018 roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego ukazała się książka pod redakcją Urszuli Swadźby zatytułowana: *The economic awareness*

¹ W grantie brały udział następujące uczelnie: University of Silesia in Katowice jako lider, partnerzy grantu: Palacký University in Olomouc, Constantine the Philosopher University in Nitra, Szent István University in Gödöllő. Uczestnikami grantu byli następujący pracownicy tych uczelni: University of Silesia in Katowice – prof. dr hab. Urszula Swadźba (koordynator), dr Monika Żak, dr Rafał Cekiera (członkowie zespołu); Palacký University in Olomouc – PhDr Jaroslav Šotola Ph.D., PhDr Mario Rodriguez Ph.D. (członkowie zespołu); Constantine the Philosopher University in Nitra – PhDr Monika Štrbová Ph.D., PhDr Viera Zozulakova Ph.D. (członkowie zespołu); Szent István University in Gödöllő – prof. dr hab. Csaba Bálint Illés, dr hab. Anna Dunay (członkowie zespołu).

² Badania przeprowadziły: PhDr Nicole Horáková Ph.D., PhDr Petra Sobanova Ph.D., PhDr Markéta Jalůvková Ph.D.

of the young generation of Visegrad countries. A comparative analysis. Zawiera ona najważniejsze, syntetycznie opracowane wyniki badań prowadzonych w poszczególnych krajach V4. Konkretnie rozdziały zostały napisane przez partnerów grantu z trzech uczelni oraz przez pracownice Katedry Socjologii Uniwersytetu Ostrawskiego.

Książka, którą przedstawiamy, zawiera szczegółową socjologiczną interpretację badań przeprowadzonych wśród polskich studentów: Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach i Politechniki Śląskiej (Wydział Transportu w Katowicach). Jest rezultatem wspólnej pracy trzech autorów: Urszuli Swadźby, Moniki Żak i Rafała Cekierey. Autorzy w trakcie analiz nad świadomością ekonomiczną polskich studentów odwołują się do rezultatów badań w pozostałych krajach V4. Praca składa się z następujących rozdziałów.

Rozdział 1 omawia założenia teoretyczne badań. Przedstawiona została tu definicja i rozumienie świadomości ekonomicznej, szczególnie świadomości ekonomicznej młodzieży. Zarysowany został graficznie model teoretyczny świadomości ekonomicznej oraz 6 elementów świadomości ekonomicznej: wiedza ekonomiczna, system wartości i ekonomiczne aspiracje, praca i przedsiębiorczość, wartość pieniędzy i oszczędzania, postawy wobec biedy i bogactwa, konsumpcja. Sformułowane zostały pytania badawcze oraz sposób ich weryfikacji. W następnym punkcie przedstawione zostały metodologiczne podstawy badań, czyli założenia przeprowadzenia wspólnych badań empirycznych, sposób konstruowania kwestionariusza oraz doboru próby badawczej, przeprowadzenie badań oraz sposób ich analizy statystycznej.

Rozdział 2 to charakterystyka demograficzno-społeczna struktury badanych studentów. Zaprezentowano następujące charakterystyki: płeć i wiek studentów, stopień, charakter i kierunek studiów, miejsce zamieszkania badanych studentów. Dodatkowo uzyskane zostały dane dotyczące rodziny studentów jak: sytuacja rodzinna, wykształcenie rodziców, warunki materialne ich gospodarstw domowych.

W następnych rozdziałach, zgodnie z modelem teoretycznym badań, autorzy prezentują: system wartości i wiedzę ekonomiczną studentów, zagadnienie wartości pracy i jej cech, kwestię mobilności wewnętrznej i zagranicznej w celu podjęcia pracy, temat przedsiębiorczości, problematykę wartości pieniędzy i oszczędności, postawy wobec bogactwa i biedy oraz sprawę konsumpcji. Każdy z rozdziałów cząstkowych zawiera krótkie podsumowanie. Autorzy dokonują analiz przekrojowych. Każdy z autorów, przedstawiając swój fragment badań, analizuje odpowiedzi respondentów wszystkich krajów V4.

Rozdział 3 to analiza systemu wartości badanych studentów. Została ona poprzedzona krótką charakterystyką zmian systemu wartości oraz prezentacją dotychczasowych badań nad światem wartości młodzieży akademickiej. Następnie omówione zostały preferowane przez studentów wartości, z uwzględnieniem zmiennych wpływających na ich wybory. Pokazany został system wartości

młodych ludzi. Dalsza część rozdziału to przedstawienie wiedzy ekonomicznej studentów, szczególnie postaw wobec globalizacji.

Tematem rozdziału 4 jest analiza jednego z elementów świadomości ekonomicznej – pracy. Krótko zarysowane są zagadnienia teoretyczne dotyczące pracy, pracy zawodowej i wartości pracy. Autorzy przedstawiają kwestię podejmowania pracy zawodowej przez studentów w różnych wymiarach w trakcie roku akademickiego oraz podczas wakacji. Następnie analizują istotne elementy świadomości: pracę wśród innych wartości, twierdzenia dotyczące pracy i cechy pracy. Skonstruowane zostały typy studentów w zależności od doświadczenia i wartościowania pracy.

W kolejnym rozdziale (5) analizowana jest deklarowana i realizowana mobilność studentów na współczesnym rynku pracy. Omówione zostało znaczenie mobilności na współczesnym rynku pracy oraz przedstawiono aktywności, które studenci byłiby w stanie podjąć, aby zdobyć lepszą pracę. Następnie zreferowano deklaracje studentów dotyczące ich gotowości do wyjazdu za granicę w celu podjęcia pracy. Deklaracje te zestawiono z deklaracjami migracyjnymi i korzyściami z nich wynikającymi w opinii studentów. Ukazano także poziom już zdobytego przez studentów doświadczenia w pracy za granicą.

Rozdział 6 zawiera treści dotyczące przedsiębiorczości studentów krajów V4. Przedstawiane są tu takie zagadnienia jak aktywność i przedsiębiorczość badanych studentów. Autorzy analizują deklaracje młodych ludzi dotyczące możliwości podejmowania własnej inicjatywy i bariery blokujące te działania.

Rozdział 7 dotyczy stosunku studentów do bogactwa i biedy. Po krótkiej analizie teoretycznej pokazane są: ich podejście do osób bogatych, ich zobowiązań na rzecz pozostałej części społeczeństwa, a także problem wyrównywania różnic strukturalnych. Postawy wobec ubóstwa zaprezentowano z uwzględnieniem aspektów obiektywnych i subiektywnych.

Podejście do pieniędzy i oszczędzania stanowi główną tematykę rozdziału 8. Krótko zarysowana jest analiza teoretyczna – stosunek do pieniędzy oraz preferowane postawy. Autorzy pokazują, jaką rolę odgrywają pieniądze w systemie wartości studentów, a także jakie znaczenie mają one w ich życiu. Wskazują na różnice wynikające z deklarowanej sytuacji materialnej rodzin studentów. Dotyczy to również oszczędzania i wydawania pieniędzy. W podsumowaniu zarysowane są typy postaw w zależności od stosunku do pieniędzy.

Ostatni z rozdziałów analizuje zagadnienie konsumpcji studentów. Autorzy zaczynają tradycyjnie od krótkiej analizy teoretycznej. Następnie przedstawiają stosunek studentów do codziennych zakupów oraz do zakupów produktów znanych marek. Analizują również preferencje młodych ludzi dotyczące wydawania bądź inwestowania pieniędzy. W podsumowaniu konstruuje typy studentów w zależności od ich stosunku do konsumpcji.

W zakończeniu dokonane jest syntetyczne przedstawienie stanu świadomości ekonomicznej polskich studentów oraz zarysowane są jego poszczególne

elementy. Następnie skonstruowane zostały typy studentów – z uwzględnieniem różnych elementów świadomości ekonomicznej. Na końcu książki zawarta jest wspólna dla wszystkich rozdziałów bibliografia oraz przedstawione są sylwetki naukowe autorów.

Temat niniejszej publikacji, dotyczący świadomości ekonomicznej młodego pokolenia, jest zagadnieniem z pogranicza ekonomii i socjologii. Poszczególne rozdziały odwołują się do pojęć socjologicznych, ale podejmują problematykę znajomości pojęć ekonomicznych i funkcjonowania w rzeczywistości gospodarczej. Sądzymy, że prezentowana publikacja przyczyni się do lepszego poznania młodego polskiego pokolenia w szerszym obszarze świadomości społecznej.

*Urszula Swadźba
Rafał Cekiera
Monika Żak*